

מאמר

"ובמה בשופר"

(השופר בא להמלכה כעין מלכותא דארעא והתעוררות לתשובה)

א) **הטעם** למצות תקיעת שופר בראש השנה, מבאר הריטב"א (ר"ה טז, א ד"ה ובמה) ז"ל "ובמה בשופר" עיקר הפירוש דאכולהו קאי במה ראוי להמליכו ולהזכיר זכרונכם לפני בשופר, שכן כתיב (ע"י מלכ"א א, לט) "ויתקעו העם בשופרות וימליכו את שאול עליהם למלך", ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.

וביתר ביאור כותב רבינו בחיי (כד הקמח ר"ה) ז"ל ועוד במצוה זו רמז למלכותו יתברך שביום זה ברא העולם¹ והיה מלך כי אין מלך בלא עם², ודרך מלכי הארץ לתקוע בשופר בתחילת מלכותם כענין שנאמר (שם) "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה" ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. ועל כן ציונו יתברך שנתקע בשופר ביום זה בתחילת מלכותו ללמד "כי מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו" (תהלים מז, ט) כו' עכ"ד.

ולכן מובא בתוספות מעשה רב (אות נח) שהגר"א שמח למאוד בעת תקיעת שופר. כי כן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה כדוגמת המדינה שממליכים מלך ומעטירים אותו. כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל עולמות שאנחנו עמו. (המושג של "המלכת הקב"ה בכל עולמות" יתבאר בהמשך).

עורו ישנים משנתכם

ב) **אולם** הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ה"ד) כותב ז"ל אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה כו' ע"כ.³

וראה בכד הקמח (ר"ה) לרבינו בחיי שכותב ז"ל הקול המביא לידי עצבון ולידי חרדה הוא קול השופר, ולמדנו זה מן הכתוב (עמוס ג, ו) "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו". וידוע כי במתן תורה נאמר (שמות כ, טו) "וירא העם וינעו" וכתב (שם יט, טז) "ויחרד כל ההר מאד. והיה שם קול שופר שנאמר (שם) "וקול שופר חזק מאד" "וכל העם רואים את הקולות". והיה שם להכניס בליבם פחד ויראה ושייראו מאת השי"ת כענין שכתוב (שם) "ובעבור תהיה יראתו על פניכם". **וזהו טעם המצוה שציונו הקב"ה בתקיעת שופר, שנהיה תוקעין בתרועה שהיא יללה כדי לילל על עונותינו, ושנתעורר מתוך אותו הקול ושלבש חרדה מאימת הדין, כי התרועה רמז למדת הדין שנאמר (תהלים מז, ו) "עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר" עכ"ד.**

[**וראה** גם בטור (או"ח סימן תקפא) שמביא בשם פרקי דר"א טעם למנהג שתוקעים בשופר כל חודש אלול. ז"ל לכן התקינו חז"ל שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה וכל החודש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר "אם יתקע שופר בעיר וגו'"].

ולכאורה שני טעמים חלוקים הם. א) הבנת הריטב"א ודעימי שמצות תקיעת שופר היא המלכת ה' כעין מלכותא דארעא. ב) שיטת הרמב"ם ודעימי לעורר לתשובה.⁴

"על תקיעת שופר"

א) **אולם** מה נעשה שבריתב"א עצמו בחידושו לר"ה (לד, א) כותב גם את הטעם הזה לעורר לתשובה.

שם מביא הריטב"א ב' שאלות על נוסח הברכה "לשמוע קול שופר". ז"ל למה אין הנוסח "על תקיעת שופר" כמו מקרא מגילה שמברכין על הקריאה ולא על השמיעה. ועוד למה היא בלמ"ד ואינה ב"על" כיון שתקיעת שופר אפשר על ידי אחרים כעין מקרא מגילה שהיא בעל מטעם זה.

וכותב הריטב"א וז"ל והתשובה בשאלות אלו אחת, דהכא שמיעת השופר היא עיקר המצוה **וכונת התורה כדי שיעור אדם לחזור בתשובה**, וגם שיכוון לרצות למדת הדין ביום הזה, ואילו תקע ולא שמע לא יצא, ולפיכך תקנו הנוסח בשמיעה עכ"ד.

ומבואר להדיא שגם הריטב"א מודה שכונת התורה הוא לעורר לתשובה – ושלכן נוסח הברכה הוא "לשמוע קול שופר" ולא "על תקיעת שופר" וכד'.

וכן מפורש בגמ' בר"ה (לג, ב) ש"יום תרועה יהיה לכם" מתרגמינן "יום יבבא יהא לכוון" (וע"ע בכתב והקבלה ויקרא כג, כד).

וא"כ עלינו לבאר איך הדברים הולמים את דברי הריטב"א עצמו ודעימי שכותבים שיסוד מצות השופר הוא המלכת המלך כעין מלכותא דארעא.

¹ ראה בר"ן (ר"ה ג, א בדה"ר) שמבאר עפ"ד הפסיקתא שהאדם נידון דוקא בא' בתשרי כי בכ"ה אלול נברא העולם ומה שאמר ר' אליעזר "בתשרי נברא העולם" הכונה על גמר ברייתו שבא' בתשרי נברא אדם הראשון שבו נגמר העולם.

² ראה במאמר "אמרו לפני מלכויות" משי"כ בזה. ויש לציין גם משי"כ הרבינו בחיי (בראשית לח, ט) "ידוע כי שם אלהים הנוכח בבראשית הוא מלך העולם והוא התשובה, וזה אנו אומרים בראש השנה שבו נברא העולם "המלך הקדוש" ו"המלך המשפט", לפי שהיום ההוא הוא תחלת מעשיו שאין מלך בלא עם".

³ בתהלים (פא, ה) נאמר "יתקעו בחודש שופר בכסא ליום חגיגו כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב". ופרש"י שחוק הוא לישראל מאת הקב"ה לתקוע באותו היום. והוסיף המלבי"ם שאין לנו לדרוש טעם על מצוה זאת של תקיעת שופר כי לישראל הוא חוק, שהוא דבר שאין לו טעם רק חוקה מאת ה' (וע"ע במצ"ד שם). וראה בספר שיעורי הגרמ"ד סולובייצ'יק שליט"א עה"ת (עניני ר"ה) שכתב בשם אביו הגר"י זצ"ל לבאר עפ"ד הרמב"ם שהגם ש"חוק לישראל הוא" מ"מ יש כאן רמז למשפט ל"אלוקי יעקב". ויסוד הדברים מבוארים כבר באלשיך שכתב בזה, ז"ל עם היות שהתרועה בשופר הוא להכניע ולהחריד כמה דאת אמר (עמוס ג, ו) "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו", והלא תאמרו אם אחר שאנו צדיקים מה צורך לשופר! כי עם כל זה אין השופר חנם בזמן ההוא כי הנה בהיותכם צדיקים ונקראים "ישראל" **לישראל הוא השופר לחוק כמו כל חוק ולא להכניע כי סוד נסתרי יש בו**. ואם הוא משפט הוראת דין הוא בזמן שהוא יתברך **אלקי יעקב** שאנו בלתי כשרים עכ"ד.

⁴ במאמר "תשובה בראש השנה" נתבאר מהו גדר עסק התשובה המוטל עלינו בר"ה.

ובפשטות צ"ל שבאמת יש שני טעמים לתקיעת שופר (וכמשי"כ בסמוך בשם הג"ר אברהם בן הגר"א).

זה באמת הביאור בדברי הריטב"א שהבאנו בתחילת הדברים שכותב ש"ובמה בשופר" קאי גם על מלכויות וגם על זכרונות. כלפי ה"מלכויות" ענין השופר הוא "המלכה" כעין מלכותא דארעא, וכלפי ה"זכרונות" ענין השופר הוא במטרה לעורר את האדם לתשובה ועי"ז עולה זכרונו לטובה⁵.

אך באמת המצב הזה שדורשים מהאדם – מחד גיסא להיות בחרדה ("אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו"), ומאידך גיסא להיות ברוב שמחה וחדוה (דוגמת המדינה שממליכים מלך ומעטירים אותו), לפום ריהטא זה תרתי דסתרי. ולכן נבוא לבאר שיש שייכות בין שני הענינים הנ"ל.

ונקדים שבדברי הריטב"א מבואר ענין נוסף – "וגם שיכוון⁷ לרצות למדת הדין ביום הזה". וכונת הריטב"א לדברי חז"ל במדרש (ויק"ר כט, ג) עה"פ (תהלים מז, ו) "עלה אלוקים בתרועה ה' בקול שופר", שאמרו בשעה שישראל נוטלין שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים דכתיב "ה' בקול שופר" ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים.

וא"כ עלינו לבאר היאך נתקבצו ובאו שלש ענינים לפונדק אחד. א) המלכת המלך כעין מלכותא דארעא. ב) לעורר לתשובה. ג) שיעמוד ה' מכסא דין לכסא רחמים. ומה הצד השווה בין ג' הענינים הללו.

"מלך אלוקים על גויים אלוקים ישב על כסא קדשו"

ד) נקדים בדברי הג"ר אברהם בן הגר"א בביאורו 'באר אברהם' לתהלים פרק מז "למנצח לבני קורח מזמור" שנוהגים לאומרו לפני תקיעת שופר.

שם הוא כותב עה"פ "מלך אלוקים על גויים אלוקים ישב על כסא קדשו". ז"ל שענין התקיעה ביום זה לשני ענינים. א) כי ה' ימלוך על כל גויים כמשי"כ (עובדיה א, כא) "ועלו מושיעים כו' והיתה לה' המלוכה". ולכן תוקעין כמו שתוקעין בעת המלכת מלך כמו שכתוב בשלמה.

ב) תוקעין לפי ש"אלוקים ישב על כסא קדשו" לשפוט. לכן תוקעים בשופר לקבץ העם ולאסוף אותם כשיש איזה חקירה לחקור להעיד הנחקרים כו'. ונאספו על כל אלה כדי להינצל מן החקירה והמשפט עד אשר יצא לאור משפטם, ובזה הם מגינים בארץ שלא תשלוט מדת הדין בעולם.

ומוסיף שאמר "מאוד נעלה" – רצונו, **וגם יש להם מגן מיוחד אשר הוא נעלה מאוד להישמר מן מדת הדין, והוא קול שופר שתוקעין להמליכו בעולם עכ"ד**.

והנה מבואר מדבריו שבאמת יש בשופר גם את ענין ההמלכה וגם את ענין המשפט. אמנם מבואר בדבריו דבר נפלא, שקול השופר שתוקעין להמליכו בעולם – זה עצמו המגן לינצל מן מדת הדין.

וכן מבואר בספורנו (ויקרא כג, כד) שכתב ז"ל זכרון תרועת מלך בה יגילו במלכם כאמרו (תהלים פא, ב) "הרנינו לאלהים עוזנו הריעו". וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב", **וראו לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו שיטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו** כאמרו (ישעיה לג, כב) "כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו" עכ"ד.

ומבואר שהשמחה בהמלכת המלוכה – זה עצמו גורם שהקב"ה יעבור למדת הרחמים. והענין טעון ביאור.

"כי לה' המלוכה ומושל בגויים"

ה) לצורך הבנת הענין. עלינו לבאר מהו המלכת המלוכה של הקב"ה (וכדברי רבינו בחיי שהובא לעיל שכותב "שביום זה ברא העולם והיה מלך כי אין מלך בלא עם"). ומהו גם כונת הגר"א שהובאו לעיל שבתקיעת שופר ממליכים להקב"ה "בכל עולמות שאנחנו עמו".

וביאור הדברים עפ"ד הגר"א (משלי כז, כז) שכותב לבאר את הפסוק (תהלים כב, כט) "כי לה' המלוכה ומושל בגויים" – מה ההבדל בין "מלוכה" ל"ממשלה". ומדוע כלפי הגויים הביטוי הוא "ממשלה" ולא "מלוכה".

ומבאר הגר"א ז"ל "מלך" הוא שכולם יטו שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה. ובאמת המלך בעצמו שוה לשאר העם באיכותם אך שכולם ימליכוהו עליהם ויקבלו עול מלכותו. ו"מושל" הוא שמלכותו בא אליו בבחינת מושל שהוא גבור מכולם וכבש ארץ או אומה אחת להיות תחת ממשלתו כו'.

וזהו שסידרו התפילה "כי לה' המלוכה ומושל בגויים והיה ה' למלך על כל הארץ", אשר יפלא לכאורה מה שאומרים אחר כך "והיה ה' למלך על כל הארץ" ולא מתחילה ח"ו.

אך הענין כמשי"כ שאנחנו עמו בני ישראל קבלנו עול מלכותו עלינו, אך לא כן העכו"ם, אך שהוא מושל עליהם כרצונו ורודה בהם כחפצו, ולהם נקרא "מושל". וזהו "כי לה' המלוכה" זהו עלינו, ומושל נקרא בגויים אף שלא קבלו עולו הוא מושל בגויים. אך לעתיד לבוא יטו כולם שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה, וזהו "והיה ה' למלך על כל הארץ" שעל כל הארץ יקרא מלך כאשר יקבלו כל הארץ עול מלכותו עליהם עכ"ד.

ומבואר מדברי הגר"א ש"מלכות" נחשב רק אם מכירים במלוכה (ולכן "אין מלך בלא עם").

⁵ ראה משי"כ הג"ר צדוק הכהן (רסיסי לילה אות לה) וז"ל ענין תקיעת שופר שכתב רמב"ם כלומר "עורו ישנים מתרדמתכם" וחז"ל אמרו "שיעלה זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר", הכל אחד. כי ה' צילך, כאשר האדם מתעורר משנתו וזוכר בהשי"ת אז השי"ת זוכר אותו ענין שהוא זוכר בהשי"ת איך הוא מלא כל הארץ כבודו והכל שלו וצריך לעובדו וכיוצא כל חד לפום אתערותא דיליה, כך השי"ת כנגדו, כדרך שאמרו (ברכות ו, א) "אתם עשיתוני חטיבה וכו' אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם". משא"כ כשח"ו שוכח הגם כי אין שכחה לפני כסא כבודו, הזכרון שלו הוא מצד השכחה שזוכר כביכול שבזה הוא שוכח ח"ו מידה כנגד מידה עכ"ד.

⁶ בשלטי"ג, ג) א) מביא בשם הריא"ז שענין ה"שופרות" הוא ענין נפרד "שתתנו לב ותצפו ליום הדין ולימות המשיח" ועי"ע בחיי אנשי שם שם.

⁷ וכ"ה לשון הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד ח, ד) אחרי שהוא כותב שהכוונה בתקיעת שופר זה "להמשיך ההנהגה ברחמים ולא בתוקף הדין", הוא מוסיף וכותב "ולהתכוון שישתמש האדון ב"ה מרוממותו להנהיג בשליטת יחודו ולעבור על פשע". וראה במאמר "אשרי העם יודעי תרועה" בהערה משי"כ בזה.

